

Ірина ГРИЦЮК

СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті аналізується проблема соціальних орієнтацій фахівців соціономічних професій, їх професійна культура. Функціональна, результативна та аксіологічна складові професійної діяльності визначають міру досконалості фахівця як соціально орієнтованого суб'єкта життєдіяльності. Формування соціальної орієнтації майбутнього фахівця залежить від дотримання основних принципів ефективної реалізації потенціалу власного професійного розвитку.

Ключові слова: *соціалізація, соціальні орієнтації, професійна культура, професійний розвиток.*

У сучасних економічних умовах цивілізоване розв'язання соціальних проблем українського суспільства є важливою та своєрідною проблемою. Наша незалежна держава з перших днів свого існування зіткнулася з цілим комплексом соціальних проблем, характер і походження яких є відомими у світовій практиці організаційної психології. Ситуація, яка склалася в Україні, свідчить про те, що в найближчий період основну частину соціальних проблем повинен розв'язувати фахівець, який працює в соціальній системі. Отже, важливим суб'єктом реалізації соціальної політики держави можна вважати працівника соціальної сфери. Саме він ще під час навчання повинен усвідомити суспільну значущість своєї професії.

Враховуючи важливість проблеми підготовки соціально орієнтованого фахівця, потрібно віднайти метод до формування його соціальної орієнтації. Так, у роботах Г.Авер'янової [1], Н.Дембицької [1], В.Москаленко [1], Є.Весни [2], Б.Паригіна [4], Л.Карамушки (психологічні основи управління закладами

середньої освіти), А.Коваленко (психологія розуміння творчих завдань спеціалістом) та ін. з організаційної та соціальної психології доведено, що *підготовка фахівця включає як мінімум три складові його майбутньої кваліфікації: систему знань; систему навичок та умінь; систему особистісних і ділових якостей* [2], [6], [4]. Враховуючи важливість соціального питання, до структури кваліфікаційної характеристики обов'язково повинен бути включений компонент соціальних орієнтацій фахівця. Ідеться про те, що висунуті вимоги до майбутніх фахівців дадуть їм змогу реалізувати у подальшому покладені на них соціальні функції.

Упродовж економічної трансформації в українському суспільстві загострилося багато соціальних проблем: більшість здійснюваних економічних реформ не мають соціальної спрямованості; постійно зменшується відтворення трудового потенціалу; руйнується соціальна сфера; відсутніми є механізми мотивації оплати праці; зростає чисельність антисуспільних явищ. Також не знаходять соціального розв'язання проблеми окремих статево-вікових груп (молодь, жінки, пенсіонери тощо).

З огляду на складність та гостроту існуючих соціальних проблем суспільства процес формування соціальної орієнтації повинен бути безперервним, системним і комплексним. Для формування у фахівця системного погляду на соціальну орієнтацію потрібно під час навчання показати взаємозв'язок усіх соціальних процесів сфери, де він працює, з відповідними соціальними аспектами його діяльності, а також механізм і динаміку їх впливу та взаємодії. Додамо, що соціальні аспекти професійної діяльності часто регламентуються стандартами, нормами і нормативами різного рівня. Однак при підготовці фахівців соціальної сфери необхідно акцентувати, що школа українських стандартів тільки формується і чинні стандарти не охоплюють усіх питань життєдіяльності населення. Тому у процесі майбутньої роботи фахівцю потрібно буде, проаналізувавши ситуацію, приймати рішення за відсутності нормативної та правової бази. Тоді важливим критерієм повинна стати не тільки економічна, а й соціальна ефективність.

Метою статті є теоретичне обґрунтування соціальних функцій професійної реалізації фахівців соціономічних професій.

Передовсім зазначимо, що теоретико-методологічною основою ми обрали особистісний підхід, теоретичні положення соціальної та організаційної психології про сутність професійного самовизначення особистості, вплив соціальної сфери на професійне становлення особистості, особливості професіоналізації фахівців соціономічних професій.

Навколишня об'єктивна реальність – соціальне і природне середовище – структурована у систему цінностей – матеріальних та ідеальних (інформаційних) утворень, у яких людина має потребу. З цієї загальної картини об'єктивної дійсності випливає призначення кожного соціального суб'єкта – посісти своє місце у структурі соціуму й визначити роль у механізмах творення ціннісного соціального і техногенно-природного середовищ. Осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, сенсу життя й організація життєвого шляху визначають зміст життєвої компетентності особистості. У такому контексті відображується оптимізація життєвого шляху, тобто обґрунтування раціональних засобів досягнення мети, що є кінцевим актом задоволення потреб щодо творення певних цінностей одноосібно або у складі інших соціальних суб'єктів.

Пролити світло на вказане проблемне поле можна, звернувшись до теорії соціалізації особистості. У вузькому розумінні її найчастіше інтерпретують як навчання життя в соціумі, активне освоєння його культури. Класично соціалізацію розглядають як метод, яким передається культура своїм носіям [1], [3], [7]. Отже, соціалізація у будь-якому разі передбачає встановлення особистістю суб'єктивних відносин із соціумом, яким притаманні конкретні форми і конкретні модифікації. Водночас специфіка певного суспільства впливає на особистість, відображається у ній, переломлюючись через її особливості.

Соціальне буття особистості багатомірне. Така багатомірність має часовий і просторовий характер: особистість, з одного боку, існує у чотирьох часових ритмах, які відповідають хронологічному, соціально-історичному, психологічному і біологічному часу, з іншого, – у трьох аспектах-вимірах (координатах), які відповідають основним видам людської діяльності, а тобто трьом основним напрямам координації

людських зусиль (соціально-економічному, соціально-екологічному і соціально-культурному, або ідеологічному) [6].

У багатомірному та рухливому соціальному просторі кожна людина може бути представлена безперервно змінюваним набором векторів стану як характеристик форм і умов (зовнішніх та внутрішніх) її діяльності та взаємодії з природою та суспільством. Рухливість і динамічність цього простору обумовлена активністю людини, тим, що вона не тільки адаптується до умов життя, а й оцінює власні можливості щодо їх прийняття. Людина, випрацьовуючи особисте ставлення, активно впливає на ці умови, перетворює їх, і тим самим пожинає плоди цих перетворень. Ось чому найчастіше процес соціалізації розглядають як адаптацію, пристосування.

Багатомірність соціально-практичного буття людини становить особливі вимоги до прихованого, але досить важливого об'єкта соціального управління – системи життєзабезпечення. Вона містить багато ланок, так само, як соціальна структура і соціальна інфраструктура суспільства. Разом з тим ця система цілісна, оскільки функція елементів соціальної структури (соціальних груп і спільнот) і соціальної інфраструктури (соціальних організацій та інститутів), які до неї входять, у кінцевому рахунку єдина. Вона полягає в тому, щоб сприяти збереженню, рекреації та відтворенню людини як екологічної одиниці та як особистості з певними соціокультурними якостями, щоб забезпечувати її фізичне, психічне і соціальне здоров'я, з одного боку, та значний моральний, творчий і соціальний потенціал – з іншого. Від стану цієї системи залежать усі переваги людей в усіх напрямках їх взаємодії з природою і суспільством.

Благополуччя та соціальне самопочуття людини не зводяться до рівня якості життя, що оцінюється у середньостатистичних показниках. Соціальне самопочуття і благополуччя людини значною мірою зумовлені рівнем доступності засобів для розв'язання життєво важливих проблем. Саме цьому й має сприяти багатоаспектна, вбудована в систему соціального управління підсистема життєзабезпечення, вона повинна проєктуватися як єдиний рекреаційний комплекс, що

охоплює всі напрями взаємодії людини з її природним, культурним та соціальним оточенням.

Той факт, що кожен із перелічених напрямів взаємодії людини з довкіллям опосередковується соціальною структурою і соціальною інфраструктурою суспільства, означає, зокрема, суттєву роль у цьому процесі конкретних соціальних спільнот, посадових осіб, професіоналів. Соціально-інфраструктурне опосередкування супроводжується виникненням великої кількості дволанкових “клітинок” соціальної взаємодії („підлеглий – керівник”, “учень – педагог”, „абітурієнт – екзаменатор” тощо).

Для сучасних умов властива тенденція до ускладнення соціокультурного життя людини, зокрема десятиріччя демонструють його значне зростання та інтенсивність. Також світовий досвід переконує, що за таких обставин організація соціокультурного життя раціоналізується. А це, своєю чергою, ставить питання необхідності визначення змістових основ та вироблення організаційних принципів реалізації перспективної культурної політики, яку може здійснити соціально орієнтований фахівець.

На теперішній час за наявності інститутів, які відповідають такого роду функціям, завдання цілеспрямованого регулювання динаміки культури поки залишається не розв’язаним. Отже, спробуємо запропонувати один із можливих підходів до побудови соціально-культурної політики з акцентом на особистості соціально орієнтованого фахівця, який її реалізує.

Ускладнення і динамічність професійних культур, зумовлені прискоренням науково-технічного прогресу, а також зміни у світосприйнятті та світобаченні людей ХХІ століття породили зміни у структурі соціальної мобільності та функціях професійної соціалізації. Тому можна переконливо заявити, що функцією системи освіти повинні стати не тільки трансляція від покоління до покоління таких значущих елементів культури, як знання, цінності, навички загальнокультурного і професійного характеру, а й уміння орієнтуватися у мінливих умовах соціального світу. Зрозуміло, що в загальнокультурній орієнтації людина повинна прагнути не до навчання (це лише засіб), а до засвоєння та активного використання знань і навичок, до

вільного оперування ними в різноманітних сферах способу життя, в тому числі й у сфері професійної діяльності.

Проблема формування соціальних орієнтацій у фахівців соціономічних професій не є новою. Однак проблеми вивчення якості підготовки фахівців соціономічних професій ініціює питання забезпечення ефективного формування їх професійної культури. Аналіз робіт, присвячених проблемі загальної та професійної культури, показує, що поняття “культура” використовується для позначення найрізноманітніших класів предметів і явищ [3], [7]. Однак у найзагальнішому вигляді її можна представити як характеристику рівня розвитку суспільства та особистості (її творчих сил, здібностей, світогляду, знань, умінь і навичок, рівня інтелектуального, морального та естетичного розвитку), що виражається у створюваних матеріальних і духовних цінностях, у системі соціальних норм і заходів, у сукупності ставлення людини до природи, до ближніх і до себе, у специфічних типах і способах організації людської життєдіяльності, а також у способах і формах спілкування, поведінки і діяльності у конкретних сферах суспільного життя.

Враховуючи, що поняття “спосіб діяльності” є базовою категорією при вивченні феномену культури, а “професія” означає рід трудової діяльності, яка вимагає певної підготовки, то під професійною культурою треба розуміти якісну характеристику (міру досконалості) теоретичної і практичної діяльності людей при розв’язанні комплексу завдань у рамках певної професії.

Як показує вивчення професійної культури фахівців соціономічних професій, характеристика їх діяльності різноаспектна. Але насамперед в узагальненому вигляді у ній можна виділити *процесуальну, результативну та аксіологічну* складові. Зокрема, характеристика процесуальної складової включає оцінку якості реалізації функціональних компонентів діяльності: постановку цілей і задач, технологію збору та аналізу необхідної інформації, прогнозування і прийняття рішень, організацію його виконання (планування, постановку завдань, інформаційне, психолого-педагогічне, матеріально-технічне, фінансове тощо забезпечення), контроль та оцінку, внесення

коректив у прийнятті рішень і план дій. Характеристика результативної складової передбачає оцінку досягнень, відповідності отриманих результатів поставленим цілям. Характеристика аксіологічної сторони – це оцінка затверджуваних у процесі розв’язання професійних задач цінностей, і зокрема, – стандартів, правил, принципів, зразків поведінки.

Функціональний, результативний і аксіологічний аспекти професійної діяльності фахівця є каркасом його багатого рольового змісту. У професійній культурі відображаються міра досконалості фахівця як спеціаліста, пов’язана з діяльністю у будь-якій предметній галузі; міра досконалості фахівця як управлінця, тобто вміння визначати, що повинні робити співробітники, як їх стимулювати до дій; культура професійного спілкування.

Також при дослідженні професійної культури фахівців соціономічних професій важливим є питання про критерії її оцінювання. Якщо під критерієм розуміти суттєву, стійку (атрибутивну) ознаку, на основі якої відбувається оцінка, визначення і класифікація будь-чого, то до критеріїв професійної культури фахівців системи стосунків “людина – людина” належать якість виконуваної діяльності як фахової, результативність виконання ролей; аксіологічність (модальність та прогресивність утверджуваних цінностей).

Людина стає професіоналом або повноцінним суб’єктом своєї справи не відразу. Часто для цього потрібно пройти довгий і складний шлях. Щодо змісту цей шлях є насамперед оволодінням способами дій, тобто підвищенням інструментальної грамотності фахівця. Засвоєні способи дій включаються в індивідуальний досвід, а з його накопиченням з’являється все більше можливостей досягти кар’єрного росту, в якому можна виділити такі напрями: 1) власне управлінські компоненти діяльності, де головну роль відіграють мотиваційні, вольові та інтелектуальні якості фахівця; 2) успішність виконуваної діяльності, де домінуючими ознаками є комплекси особистісно-професійних якостей, зокрема професійна надійність, моральна зрілість, креативність, цілеспрямованість, комунікабельність тощо; 3) розвиток особистості спеціаліста,

зростання професіоналізму у розв'язанні конкретних професійних задач (визначається рівнем загальної компетентності та інтелектуальних якостей).

Таке формування здійснюється як упродовж навчально-виховного процесу у ВНЗ при засвоєнні основної освітньої програми, так і під час виконання професійних функцій конкретної роботи. Це складний процес функціонування спеціально створеної педагогічної системи, результатом якої є поява, розвиток і закріплення у майбутнього випускника необхідних системних властивостей і якостей, які впливатимуть на підвищення ефективності виконання різноманітних соціальних ролей.

На нашу думку, педагогічна система формування високої функціональної соціально орієнтованої готовності фахівця до ефективного розв'язання професійних задач повинна включати такі компоненти: 1) комплекс цілей, пов'язаних із розвитком професійної мотивації, формуванням професійної компетентності, становленням творчого мислення; 2) змістовий компонент, який покладено в основу професійного світогляду та умінь спеціаліста; 3) організаційно-методичний компонент, який включає оптимізацію змісту навчальних програм та виробничих практик; 4) результативний компонент, що виражається в готовності випускників до успішного початку професійної діяльності та у подальшому вдосконаленні професійної майстерності.

Основними принципами ефективного функціонування такої педагогічної системи є, по-перше, цілеспрямованість (чітка постановка цілей та визначення оптимальних способів їх досягнення); по-друге, творчий підхід (сумлінне ставлення до організації діяльності з формування готовності до прояву високої професійної культури); по-третє, усвідомленість та мотивованість при розв'язанні освітніх задач (повне використання педагогічного потенціалу занять і професійної діяльності); по-четверте, узгодженість дій усіх суб'єктів, які беруть участь у формуванні високої професійної культури (забезпечення однакового розуміння цілей і завдань освітнього процесу); по-п'яте, особистісно та професійно орієнтована організація діяльності з формування високої професійної

культури (всебічний аналіз факторного середовища розвитку майбутніх фахівців).

Структурно у процесі формування високої функціональної готовності фахівців соціономічних професій до ефективного розв'язання професійних задач можна виділити такі періоди: 1) формувальний, основний зміст якого складає діяльність педагогічного колективу ВНЗ з реалізації потенціалу професійного розвитку студентства; 2) розвивально-закріплювальний – організація ефективного функціонування спеціально створеної педагогічної системи упродовж здійснення професійної діяльності; 3) рефлексивний – аналіз здатності і готовності фахівців не тільки ефективно здійснювати реальну професійну діяльність, а й упроваджувати систематичний та об'єктивний аналіз своєї діяльності, розробляти й реалізовувати плани професійного саморозвитку.

Завершуючи аналіз окресленої проблеми, зробимо висновки: характерними рисами соціально орієнтованого фахівця є 1) зростання результативності професійної діяльності; 2) збільшення її творчої складової; 3) пошук методів і прийомів, які забезпечують максимальну ефективність професійної діяльності; 4) посилення педагогічних основ професійної діяльності, пов'язаних із планомірним підвищенням професійної культури; 5) зростання особистого авторитету фахівця; 5) активне використання для професійного розвитку джерел, які містяться за межами професійної діяльності, тощо.

Література

1. Авер'янова Г.М., Дембицька Н.М., Москаленко В.В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. – К.: “ППП”, 2005. – 308 с.

2. Весна Е.Б. Проблема социализации и ее эффектов в развитии личности и ее смысловых установок / Мир психологии. – 2001. – №2. – С. 154 – 165.

3. Дембицька Н.М. Психологічні особливості політичної соціалізації студентів. – Автореф. дис... канд. психол. наук: / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2004. – 20 с.

4. Парыгин Б.Д. Социальная психология: проблемы методологии, истории и теории. – СПб.: Санкт-Петербург. гуманитарный ун-т профсоюзов, 1999. – 592 с.

5. Первин Л., Джон О. Психология личности: теория и исследования / Пер. с англ. М.С.Жамкочьян; под ред. Д.А.Постелова. – М.: Российская ассоциация искусственного интеллекта, 1997. – 607 с.

6. Прогнозное социальное проектирование: методологические и методические проблемы // Отв. ред. Т.М.Дридзе. – М.: Наука, 1989. – 256 с.

7. Філософія // За заг. ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – 584 с.

Грицюк Ирина. Социальные ориентации будущих специалистов социномических профессий. В статье анализируется проблема социальных ориентаций специалистов социномических профессий, их профессиональная культура. Функциональная, результативная и аксиологическая составляющие профессиональной деятельности определяют меру совершенства специалиста как социально ориентированного субъекта жизнедеятельности. Формирование социальной ориентации будущего специалиста зависит от следования основным принципам эффективной реализации потенциала собственного профессионального развития.

Ключевые слова: социализация, социальные ориентации, профессиональная культура, профессиональное развитие.

Hrytsyuk Iryna. Social orientation of the future socionomical specialists. In the article the problem of the social orientations of future socionomical specialists and their professional culture is analyzed. Functional, effective and axiological constituents of the professional activity determine the measure of the specialist's perfection as a social-oriented subject of the vital activity. Forming of the future specialist social orientation depends upon the adherence of the main principals of the proper potential of the professional evolution effective realization.

Key words: socialization, social orientations, professional culture, professional evolution.